

Marzena Chrobak

Załącznik 2 A
Autoreferat

1. Imię i nazwisko: Marzena Chrobak

(do roku 2000 dokumenty oraz publikacje pod nazwiskiem panieńskim: Perek)

2. Posiadane dyplomy i stopnie

1990 – magister filologii francuskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, na podstawie rozprawy pod tytułem *El Dorado – les aspects du mythe*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. R. Bochenek-Franczakowej

1991 – magister filologii hiszpańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego, na podstawie rozprawy pod tytułem *Los objetivos fantásticos de los conquistadores españoles en el discurso narrativo de la conquista*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Teresy Eminowicz

1998 – doktor nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa, tytuł nadany uchwałą Rady Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego na podstawie rozprawy pod tytułem *Problemy translatorskie i ich praktyczne rozwiązania na przykładzie dawnych tłumaczeń polskich francuskiej prozy narracyjnej XVIII wieku*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. R. Bochenek-Franczakowej

3. Dotychczasowe zatrudnienie w jednostkach naukowych

1992-1993 – lektor w Instytucie Filologii Romańskiej UJ

1993-1997 – doktorant w IFRom UJ

1998-2003 asystent w IFRom UJ, Zakład Literatur Romańskich

2000, semestr wiosenny – wykładowca w Université Jean Moulin Lyon III, Lyon, Francja

od 2003 – adiunkt w IFRom UJ, od 2005 w Zakładzie Przekładoznawstwa

1996, 1997, 2007, 2008 – wykłady gościnne w Studium Przekładu Literackiego Katedry UNESCO do Badań nad Przekładem i Komunikacją Międzykulturową, Kraków

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65, poz. 595 ze zm.)

Między światami.

Tłumacz ustny oraz komunikacja międzykulturowa w literaturze odkrycia i konkwisty Ameryki
Marzena Chrobak, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, 290 stron

Odkrycie, podbój i kolonizacja Ameryki przez kilka narodów europejskich: Włochów, Hiszpanów, Portugalczyków, Francuzów, Anglików, stanowiły spotkanie mikro- i

makroświatów, konfrontację technologii, intelektów i mentalności, przygodę militarną i poznawczą, wymianę dóbr, ludzi, informacji. W konfrontacji tej Silniejszy zniszczył świat Słabszego, a na jego gruzach stworzył Nowy Świat. Podczas pierwszych kontaktów między Europejczykami a Indianami „ręce im za język służyły”, szybko jednak wykształciła się grupa pośredników językowych typu naturalnego, którym predyspozycje i doświadczenie musiały zastąpić szkolenie translatorskie. Zwerbowani siłą lub perswazją, pracowali w trudnych warunkach fizycznych i psychicznych, w ciągłym kontakcie z przemocą, w zagrożeniu życia. Choć nicodźwoni w procesie komunikacji na dłuższą metę, pozostali niezauważeni przez większość dziejopisów i tylko sporadycznie pojawiają się w „literaturze odkrycia i konkwisty Ameryki”, to jest w listach, relacjach, memoriałach, kronikach spisanych pod koniec XV i w XVI wieku.

Niniejsza książka zawiera wyniki badań prowadzonych od ponad dziesięciu lat, w których postawiłam sobie za cel zebranie, uporządkowanie i analizę, a następnie syntezę wiedzy na temat przekładu ustnego oraz innych form komunikacji językowej i międzykulturowej we wspomnianym okresie. Zbudowałam i przeanalizowałam korpus tekstów źródłowych zawierających informacje o tłumaczu ustnym i przykłady sytuacji translatorskich lub komunikacyjnych, naszkicowałam obraz tłumacza zawarty w owych tekstach, spróbowałam odtworzyć jego postać zgodnie z dzisiejszą wiedzą o mechanizmach przekładu ustnego. Badania tego rodzaju prowadzili historycy dziejów, literatury, kultury, komunikacji, przekładu poszczególnych państw (byłych metropolii i kolonii), lecz w żadnym z tych krajów – a tym bardziej na gruncie polskim – nie powstało kompendium obejmujące historię przekładu słowa żywego w całym Nowym Świecie. Sądzę, że szerokie ujęcie tematu – doświadczenia komunikacyjne pięciu nacji europejskich porozumiewających się z mieszkańcami dwóch kontynentów, ponad siedemdziesiąt tekstów źródłowych i jedenaście dokumentów ikonograficznych – nadaje mojej pracy charakter pionierski.

Metody komunikacji stosowane pod koniec XV wieku zostały wypracowane w ciągu setek lat kontaktów między mieszkańcami Europy, Afryki, Azji. Historię tłumaczy odkrycia i podboju Ameryki poprzedziłam zatem historią przekładu ustnego (wojennego, dyplomatycznego, handlowego, religijnego, podczas wypraw odkrywczych) w basenie Morza Śródziemnego oraz w

krajach romańskich od czasów starożytnych po koniec wieków średnich, według tekstów historycznych oraz literatury pięknej historycznej (relacje, kroniki, eposy itp.). Mniej szczegółowa i w większym stopniu oparta na istniejących opracowaniach tematu, część ta również posiada, do pewnego stopnia, charakter nowatorski: jest to pierwszy, według mojej wiedzy, zarys historii przekładu ustnego dla wspomnianego obszaru uwzględniający w sposób systematyczny tak liczne odmiany tej formy komunikacji.

Niektórzy z tłumaczy odkrycia i konkwisty przeszli do „innego wymiaru istnienia”: do fikcji literackiej. W trzeciej części książki, historycznoliterackiej i komparatystycznej, zbadalam motyw komunikacji międzykulturowej oraz postać tłumacza ustnego z okresu odkrycia i konkwisty w literaturze pięknej hiszpańskiej, francuskiej i hispanoamerykańskiej od *Siglo de Oro* po postmodernizm, od komedii Lopego de Vegi przez peruwiański teatr ludowy po dwudziestowieczne farsy meksykańskie, od szesnastowiecznych eposów po powieść filozoficzną i fantasy. Badając przedstawienia postaci tłumacza w utworach fikcyjnych, realizowałam postulaty traduktologów takich jak J. Baigorri, G.L. Bastin, M. Cronin, przekonanych o celowości uzupełnienia dokumentalnego obrazu tłumacza o jego wizerunek w wyobraźni zbiorowej. Także i w tej części za sporą zasługę poczytuję sobie opracowanie tematu na podstawie obszernego materiału (ponad trzydziestu utworów literackich).

Tytuł książki, nawiązujący do znanego opracowania o charakterze biograficznym F. Karttunen, *Between Worlds: Guides, Interpreters and Survivors*, Rutgers University Press, 1994, wyraża moje głębokie przekonanie, że tłumaczy z wszystkich krajów i wszystkich epok łączy wspólna cecha: stoją pomiędzy światami. Od wielu czynników zależy, czy stanowią dla owych światów pomosty, okna czy mury.

Dwie pierwsze części książki mogą stanowić podstawę do pierwszych rozdziałów historii przekładu ustnego (środowiskowego, dyplomatycznego, wojennego itp.) w Europie, w cywilizacji zachodniej, w świecie – dzieła, którego rychłe powstanie zapowiadają aktualne trendy we współczesnych badaniach nad przekładem, a które byłoby prekursorskie w światowej translatoryce.

Monografia uzyskała pochlebne recenzje wydawnicze dra hab. Jerzego Brzozowskiego, prof. UJ, romanisty, specjalisty w zakresie teorii i historii przekładu, związków europejsko-latynskich, literaturoznawstwa, oraz dr hab. Małgorzaty Tryuk, prof. UW, romanistki, językoznawczyni, specjalistki w zakresie przekładu ustnego i jego historii. W przypadku uzyskania pozytywnych opinii recenzentów w przewodzie habilitacyjnym będę starać się o jej przekład – w całości lub w części – na języki: angielski, hiszpański lub francuski oraz o jej wydanie za granicą, w przekonaniu, że stanowi istotny wkład w rozwój światowej historii przekładu.

Szczegółowe informacje o tematach poruszanych w książce przynosi spis treści:

Wstęp

I. Tłumacze ustni i komunikacja międzykulturowa w basenie Morza Śródziemnego od czasów najdawniejszych do końca wieków średnich

1. Pierwsze cywilizacje
2. Tłumacze antyku i Fortuna
3. Wieki średnie
 - 3.1. Ogólna panorama językowa
 - 3.2. Rycerze i tłumacze
 - 3.3. Naród tłumaczy
 - 3.4. Miłość do pieniądza jest poliglota
 - 3.5. Tłumacze Słowa Bożego
 - 3.6. Tłumacze pielgrzymów
 - 3.7. Poza ekumenę. Tłumacze portugalskich odkrywców

II. Postać tłumacza ustnego i komunikacja międzykulturowa podczas odkrycia i konkwisty Ameryki według tekstów źródłowych

Prolog. Pięćset lat wcześniej

1. Tłumacze Admirala
 2. Tłumacze zdobywców
 - 2.1. Karaiby, Wenezuela, Nowa Grenada. Porwane języki
 - 2.2. Malinche, czyli dziesięć dział z brązu
- Konkwista Meksyku
- Rozmowa, która zmieniła losy świata
- 2.2.3 Malinche w relacjach zwycięzców
 - 2.2.4 Malinche w relacjach zwyciężonych
 - 2.2.5 Malinche w malowanych księgach
- 2.3. Tłumacze z Tawantinsuyu
 - 2.4. Na rubieżach nowego imperium
3. Tłumacze odkrywców
 - 3.1. Portugalczycy na Ziemi Krzyża i Papug

3.2. Francja nowa, antarktyczna i septentrionalna

3.2.1 Za dwadzieścia księżyców

3.2.2 Bracia znad rzeki Canada

3.2.3 Tłumacze normandzcy z Ziemi Brezyłowej

3.2.4 Floryda. Wśród heretyków i morderców

3.3. W służbie Jej Królewskiej Mości

3.3.1 Na krańcach świata

3.3.2 Tłumacze sir Waltera Raleigha

III. Postać tłumacza ustnego i motyw komunikacji podczas odkrycia i konkwisty Ameryki według literatury pięknej europejskiej i hispanoamerykańskiej w wiekach XVI-XXI

1. W strofach Złotego Wieku. Eposy i sztuki teatralne

2. Malinche, czyli porządkowanie pamięci w dramacie meksykańskim

3. Nowa powieść historyczna

3.1. Malinche... i inni

3.2. Spojrzenie z oddali. Powieść francuska

Podsumowanie

Bibliografia

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Kierunki moich zainteresowań badawczych zostały wytyczone już podczas studiów magisterskich. Podwójne studia filologiczne, w zakresie filologii romańskiej i filologii hiszpańskiej, dały mi gruntowną znajomość dwóch wspaniałych języków: francuskiego i hiszpańskiego, oraz trzech wspaniałych literatur: francuskiej, iberyjskiej i latynoamerykańskiej. Redakcja, po drugim roku studiów, pracy semestralnej na temat poszukiwania szczęścia w literaturze osiemnastowiecznej zaowocowała zainteresowaniem tymże wiekiem, motywem krain idealnych/szczęśliwych i komparatystyką, zainteresowaniem, które znalazło ujście w pracy magisterskiej pod tytułem *El Dorado – les aspects du mythe*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. R. Bochenek-Franczakowej. Roczne stypendium na Universidad de La Habana (Kuba) po trzecim roku studiów i związana z nim trzymiesięczna podróż po Meksyku szlakiem Azteków i Majów zrodziły pasję do literatury latynoskiej i wielkich kultur prekolumbijskich, podsycaną później tłumaczeniami współczesnych powieści z tego obszaru. Dawnej i współczesnej literaturze Nowego Świata poświęciłam część pracy magisterskiej z zakresu filologii romańskiej oraz pracę magisterską z zakresu filologii hiszpańskiej pod tytułem *Los objetivos fantásticos de los conquistadores españoles en el discurso narrativo de la conquista*, zredagowaną pod kierunkiem prof. dr hab. T. Eminowicz.

Po zakończeniu studiów magisterskich obrałam za przedmiot badań prozę francuską XVIII wieku. W tym samym czasie praktyczne uprawianie przekładu literackiego i nieliterackiego oraz krytyki przekładów literackich doprowadziło mnie do zainteresowania dydaktyką tłumaczenia, a także serią zagadnień z teorii przekładu, historii przekładu, językoznawstwa komparatywnego, językoznawstwa historycznego, leksykografii, onomastyki. Owym podwójnym zainteresowaniom, historycznoliterackim i przekładoznawczym, dałam wyraz w rozprawie doktorskiej pod tytułem *Problemy translatorskie i ich praktyczne rozwiązania na przykładzie dawnych tłumaczeń polskich francuskiej prozy narracyjnej XVIII wieku*, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. R. Bochenek-Franczakowej. Połączyłam w niej metodę krytyczną A. Bermiana (badanie podmiotu tłumaczącego, jego horyzontu, pozycji, projektu i osoby) z opracowaną przez siebie „metodą problemową”, polegającą na badaniu elementów lub zjawisk sprawiających problem tłumaczom bez względu na rodzaj i gatunek tekstu wyjściowego (tytuły, nazwy własne, styl, kulturemy). O trwałości moich ustaleń świadczy fakt, że dziesięć lat po obronie rozprawa została pozytywnie zaopiniowana do druku; po przejrzaniu i nieznacznej aktualizacji ukazała się pod tytułem *Optymizm Kandyda oraz inne problemy oświeconych tłumaczy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.

Owe dwa nurty, literaturoznawczy i przekładoznawczy, nadal dominują w mojej pracy naukowej.

Dowodem i efektem badań nad literaturą francuską XVIII wieku (postać Obcego, motyw poszukiwania szczęścia, twórczość Woltera, powieść egzotyczna) jest regularne uczestnictwo w ogólnopolskich Spotkaniach Specjalistów Dawnych Literatur Romańskich, udział w projekcie badawczym „Wyspa, wyspowość, wyspiarskość w kręgu cywilizacji romańskich” oraz szereg publikacji w czasopismach i pracach zbiorowych, w tym redakcja rozdziałów i haseł w *Historii literatury światowej. Tom V: Oświecenie*, pod red. T. Skoczka, Wydawnictwo SMS, Warszawa 2005 oraz w *Encyklopedii literatury światowej*, pod red. J. Maślanki, Wydawnictwo Zielona Sowa, Kraków 2005. Rezultaty badań nad literaturą latynoamerykańską (w szczególności nad kodeksami prekolumbijskimi, dyskursem narracyjnym konkwisty, współczesną powieścią kubańską, meksykańską i peruwiańską) zawarłam w kilku artykułach naukowych, a przede wszystkim we wspomnianej powyżej monografii *Między światami*.

W moim dorobku przekładoznawczym (potwierdzonym obecnością w repertorium polskich badaczy przekładu opracowanym przez Annę Bednarczyk, *Podstawy teorii przekładu*, 2009, oraz w repertorium światowych badaczy historii przekładu w Ameryce Łacińskiej, opracowanym przez zespół HISTAL z Université de Montréal pod przewodnictwem Georges'a L. Bastina, <http://www.histal.ca>) wciąż nierozzerwalnie splata się teoria, krytyka, dydaktyka oraz praktyka przekładu literackiego i użytkowego. Praktyczne zastosowanie problemowej metody przekładu i krytyki przekładu wielokrotnie prezentowałam na ogólnopolskich konferencjach „Między Oryginałem a Przekładem” i na spotkaniach sieci badawczej „La traduction comme moyen de communication interculturelle” (Kraków-Lille-Wrocław-Mulhouse). W rozprawie doktorskiej zajmowałam się wycinkiem z historii tłumaczeń literatury francuskiej na język polski; obecnie, jako członek międzynarodowego zespołu redagującego historię przekładu literackiego w państwach europejskich położonych pomiędzy obszarem niemieckojęzycznym a rosyjskojęzycznym („Histoire de la Traduction Littéraire en Europe Médiane”, INALCO, Paryż, <http://histrad.info>), opracowuję zagadnienia związane z historią przekładu literackiego w Polsce od wieku XVI po XX (panorama tłumaczonych tekstów; strategie przekładu; wpływ przekładów na język, literaturę, społeczeństwo docelowe; sylwetki tłumaczy); moje ustalenia posłużą, mam nadzieję, jako punkt wyjścia do pełnej historii przekładu literackiego w Polsce.

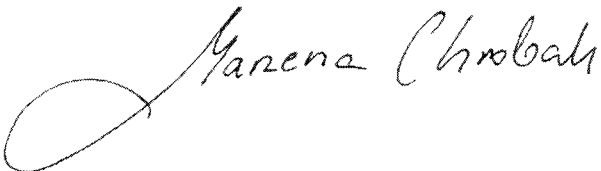
Podczas dwudziestu lat pracy w Instytucie Filologii Romańskiej UJ opublikowałam 27 artykułów (w tym 4 przed obroną rozprawy doktorskiej, 23 po obronie; 4 kolejne w przygotowaniu), wzięłam udział w 15 konferencjach krajowych i międzynarodowych, 3 projektach badawczych, 3 programach europejskich. Uczyłam i/lub nadal nauczam historii literatury francuskiej XVIII wieku, praktyki, teorii i krytyki przekładu literackiego i użytkowego, języka hiszpańskiego, zagadnień związanych z wielkimi kulturami prekolumbijskimi, zwłaszcza mezoamerykańskimi. Wykładałam na uniwersytetach francuskich: Jean Moulin-Lyon III i Paris-Val de Marne, oraz belgijskim Université Libre de Bruxelles.

W rankingu Wydziału Filologicznego UJ za okres 2005-2008, 2009, 2010 znalazłam się w grupie A (zajęłam pozycję naukową: 31, dydaktyczną: 46). W roku 2011 otrzymałam nagrodę zespołową II stopnia.

W moim dorobku przekładoznawczym (potwierdzonym obecnością w repertorium polskich badaczy przekładu opracowanym przez Annę Bednarczyk, *Podstawy teorii przekładu*, 2009, oraz w repertorium światowych badaczy historii przekładu w Ameryce Łacińskiej, opracowanym przez zespół HISTAL z Université de Montréal pod przewodnictwem Georges'a L. Bastina, <http://www.histal.ca>) wciąż nierozzerwalnie splata się teoria, krytyka, dydaktyka oraz praktyka przekładu literackiego i użytkowego. Praktyczne zastosowanie problemowej metody przekładu i krytyki przekładu wielokrotnie prezentowałam na ogólnopolskich konferencjach „Między Oryginałem a Przekładem” i na spotkaniach sieci badawczej „La traduction comme moyen de communication interculturelle” (Kraków-Lille-Wrocław-Mulhouse). W rozprawie doktorskiej zajmowałam się wycinkiem z historii tłumaczeń literatury francuskiej na język polski; obecnie, jako członek międzynarodowego zespołu redagującego historię przekładu literackiego w państwach europejskich położonych pomiędzy obszarem niemieckojęzycznym a rosyjskojęzycznym („Histoire de la Traduction Littéraire en Europe Médiane”, INALCO, Paryż, <http://histrad.info>), opracowuję zagadnienia związane z historią przekładu literackiego w Polsce od wieku XVI po XX (panorama tłumaczonych tekstów; strategie przekładu; wpływ przekładów na język, literaturę, społeczeństwo docelowe; sylwetki tłumaczy); moje ustalenia posłużą, mam nadzieję, jako punkt wyjścia do pełnej historii przekładu literackiego w Polsce.

Podczas dwudziestu lat pracy w Instytucie Filologii Romańskiej UJ opublikowałam 27 artykułów (w tym 4 przed obroną rozprawy doktorskiej, 23 po obronie; 4 kolejne w przygotowaniu), wzięłam udział w 15 konferencjach krajowych i międzynarodowych, 3 projektach badawczych, 3 programach europejskich. Uczylam i/lub nadal nauczam historii literatury francuskiej XVIII wieku, praktyki, teorii i krytyki przekładu literackiego i użytkowego, języka hiszpańskiego, zagadnień związanych z wielkimi kulturami prekolumbijskimi, zwłaszcza mezoamerykańskimi. Wykładałam na uniwersytetach francuskich: Jean Moulin-Lyon III i Paris-Val de Marne, oraz belgijskim Université Libre de Bruxelles.

W rankingu Wydziału Filologicznego UJ za okres 2005-2008, 2009, 2010 znalazłam się w grupie A (zajęłam pozycję naukową: 31, dydaktyczną: 46). W roku 2011 otrzymałam nagrodę zespołową II stopnia.

Marlena Chrobak